

IOANA EM. PETRESCU ȘI PRACTICA ANALIZEI TEXTUALE: UN EXERCIȚIU DE REVIZITARE A STUDIILOR DE EMINESCOLOGIE CLUJEANĂ

Mădălina AGOSTON

Drd., Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

O recitare a studiilor de eminescologie ale Ioanei Em. Petrescu este nu doar necesară de fiecare dată când se discută despre mitul eminescian, ci, mai ales, un exemplu de bună practică în analiza textului. Astfel, mitul și opera – în discuția despre importanța analizei textului – sunt supuse unor interogații care configurează o viziune particulară în peisajul studiilor eminesciene, nu doar clujene.

Tema propusă discuției vine să susțină o practică universitară particulară în discursul studiilor eminesciene, pornind de la deschiderile pe care critica Ioanei Em. Petrescu le propune în anii '70 în spațiul literelor românești. Cu toate că discursul uzează de instrumentarul structuralist, pare să stabilească, de fapt, traiectoria pe care studiile eminesciene (serioase) o vor lua în anii postcomuniști. Turnura de paradigmă luată după '70 are de-a face cu peisajul studiilor eminesciene, care va deveni unul extrem de prolific în spațiul autohton al anilor de după '90. Mai mult, opulența cu care discursul studiilor eminesciene investeste limbajul în analizele consacrate poeziei lui Eminescu e una ce suspendă, de multe ori, de fapt o miză real-obiectivă a demersului critic. De aceea demersul Ioanei Em. Petrescu se constituie, vom vedea, din resorturile unei lecturi nu doar atente a textelor lui Eminescu, ci din examinarea contextului critic și istoric al acestuia: receptarea, în fond, a unei istorii critice. Modelul consacrat azi în spațiul cercetărilor literare (modelul cosmologiilor) constituie un punct de plecare pentru studiile de eminescologie. Desigur, problema se situează în jurul formării mitului național eminescian. Altfel spus, propunerea de față în cercă să investigheze în ce măsură școala clujeană de eminescologie (prin Ioana Em. Petrescu) contribuie la interogarea clișeele interpretative în cazul poetului național. Astfel, lucrarea propune o analiză a metodelor prin care Ioana Em. Petrescu interpretează opera lui Eminescu.

Figura profesoarei Ioana Em. Petrescu rămâne una tutelară în Literale clujene, iar modelul configurațiilor exersat în analizele literare conduce cu siguranță și astăzi la revelații cu privire la contextul formării criticului în anii '70. Formulele care o consacără în peisajul istoriei literare autohtone vorbesc de fapt despre modul în care școala clujeană a încercat să reitereze discursul eminescian, debarasându-l de construcția mitului național. Acest tip de abordare a condus la ceea ce, mai târziu, vom numi „școala clujeană de eminescologie”. De asemenea, cercetările actuale cu privire la bagajul cultural și simbolic pe care l-a lăsat Ioana Em. Petrescu se revendică de la Fondul de arhivă al familiei Popovici-Petrescu, aflat sub tutela Bibliotecii Județene „Octavian Goga” din Cluj-Napoca. Din această direcție vine cercetarea lui Silviu Mihăilă – *Ioana Em. Petrescu, citindu-l pe Eminescu. Note, arhive, documente*. Volumul lui Silviu Mihăilă înlesnește accesul la un „laborator de creație” tocmai prin atenția cu care înregistrează adnotările Ioanei Petrescu asupra textelor eminesciene și asupra cărților despre Eminescu. Deloc puțin lucru, și pe cât de inedit, pe atât de fructuos, un astfel de acces la notițele profesoarei clujene permite o abordare genetică a travaliului critic pe care Ioana Em. Petrescu îl întreprinde. Citindu-l astfel pe Eminescu, sau mai degrabă recitindu-l, considerăm importante pentru cauza lucrării de față două aspecte: (1) grila de lectură a operei eminesciene și (2) instrumentarul de lucru al Ioanei Em. Petrescu. Dialogul din marginea volumelor de eminescologie va dezvălui, după cum Silviu Mihăilă mărturisește, o nouă metodă prin care se definește, în fond, istoria ideilor literare: „«A citi» eminescologie cu ajutorul «adnotărilor» Ioanei Em. Petrescu înseamnă a reconsidera statutul acestei discipline atât din perspectiva istoriei ideilor literare cât și a modelelor hermeneutice propuse” (Mihăilă 2016: 38).

Pornind din acest punct, reflecția va folosi drept instrument de lucru dosarul pe care Silviu Mihăilă îl constituie din notele de lectură și adnotările Ioanei Em. Petrescu, pentru a încerca o radiografie a discursului critic din marginea studiilor pe care profesoara clujeană le consacără poetului național. Interesează, în primul rând, felul în care e alcătuit corpusul de adnotări, modul de citire al acestora, dar și grila de interpretare pe care o propune Silviu Mihăilă. Utilizarea acestui instrument servește propunerii noastre tocmai pentru că editarea unui astfel de corpus ne permite accesul la un laborator de lectură particular în planul studiilor de istorie literară.

Importantă în discuția de față este și polemica cu Rosa Del Conte, deoarece aceasta dă seama, de fapt, despre practica cu care se argumentează în sfera revistelor culturale ale vremii modelul dialogic al discursului critic (lăsăm, firește, la o parte orice interpretare legată de biografismul celor două

autoare sau un conflict exterior unei istorii de receptare a lui Eminescu). În acest sens, interviul pe care îl acordă Rosa Del Conte lui Domițian Cesereanu, în *Tribuna*, 1980, contribuie la evidențierea modului în care un specialist străin se raportează la peisajul criticii românești din preajma anilor '70-'80, tocmai pentru a pune în lumină, ulterior, validitatea discursului care o consacră pe Ioana Em. Petrescu în critica eminesciană: „Pot să vă asigur, în schimb, că tocmai critica română a fost cea care s-a lăsat puternic influențată de studiul meu. E o adevărată reînnoire, pe care eu o constat cu o atât mai mare plăcere cu cât ea este produsă de o carte care pare că s-a oprit pe mesele și în sertarele oamenilor de specialitate, pentru că de circulat nu circulă. [...] Cea dintâi care se bucură de înnoire sunt eu: ceea ce nu-mi convine este tăcerea (sau aproape) în care concordă beneficiarii nenumăratelor puncte de plecare înnoitoare de care – a proclamat-o răspicat Eliade – e bogat până la generozitate studiul meu. Continuă, deci, și în regim de riguroasă moralitate socialistă tristul obicei al unei epoci de semidocti, care nu numai foloseau ideile altuia fără să-și mai bată capul să citeze izvorul, dar își însușeau de la un capăt la altul paternitatea unei opere traducând-o pur și simplu și publicând-o cu numele lor?...” (Del Conte 1980: 9). În fond, problematica se situează la granița unor practici de analiză textuală și al unui peisaj local de formule consacrate în istoria noastră literară. De aici, vine și ipoteza conform căreia dialogul polemic despre care vorbeam constituie un punct important în alcătuirea discursului despre opera eminesciană, raportat la „școala clujeană de eminescologie” (pe de-o parte, dintr-un context național, iar, pe de altă parte, dintr-unul exterior, al străinului).

Așadar, urmând firul lecturilor Ioanei Em. Petrescu, ne concentrăm asupra primei problematici pe care abordarea de față o supune atenției: poezia eminesciană în viziunea profesoarei clujene. Dacă studiile importante, relativ recente, despre poezia eminesciană (amintesc aici, de pildă, Ioana Bot, *Eminescu explicat fratelui meu*, 2012) se situează tot mai frecvent în sfera a ceea ce se poate numi deja, demitizarea lui Eminescu, așa-zisa „școală clujeană de eminescologie” pornește pe urmele unui „poet național” aflat nu în construcția unei identități naționale, ci, mai degrabă, în construcția textului care l-a consacrat. De aceea, modelul cosmologiilor, al configurațiilor și al metodei aplecate asupra textului vin să valideze o deconstrucție a mitului eminescian prin raportarea la text. Or, atunci când ne situăm în fața unei astfel de analize, a revenirii la citirea lui Eminescu, suntem și în fața unui episod de istorie literară care se cere periodic revizitat și interogată. Altfel spus, construcția modelului eminescian de care se ocupă Ioana Petrescu stă

și în percepția asupra modei cu care studiile literare contemporane cochetază azi, venite pe filieră anglo-americană.

Înainte însă de a vedea cum se construiesc metodele profesoarei clujene, se cuvine să insistăm asupra locului pe care Ioana Petrescu îl ocupă în istoria literelor românești, fie și numai dacă luăm în calcul aspectul biografic al tinerei asistente de la Universitatea din Cluj (fica profesorului Dumitru Popovici). Desigur, aspectul evidențiază, de fapt, nu atât o discuție asupra conținutului cărților Ioanei Petrescu, cât mai degrabă una asupra cadrului general care a condus la constituirea unei figuri literare... controversate în peisajul istoriei literare de la noi. De asemenea, fără să facă obiectul reflecției de față, perpetuarea ideii, destul de frecventă în discursul critic, al eminescologiei ca domeniu exclusiv în cercetările profesoarei clujene este nu doar neadevărată, ci și susține, de fapt, o problemă la nivel de mentalitate academică. În fond, discursul critic al Ioanei Em. Petrescu nu e unul ce tratează opera eminesciană izolat sau exclusivist. Despre receptarea aceasta vorbește și Ioana Bot în cuvântul introductiv al *Studiilor eminesciene* (Petrescu 2009: 5, 6). Mai departe însă, condiția primordială de la care se revendică acest portret al criticului și istoricului literar are la bază redarea unui peisaj autohton care se construiește odată cu o modernitate a sfârșitului de secol XX în studiile literare: „Receptarea studiilor Ioanei Em. Petrescu despre opera eminesciană este un capitol interesant pentru cine ar dori să reconstituie contextul vieții noastre literare în deceniile 8-9 ale veacului trecut, să înțeleagă habitudinile orizontului de lectură al «specialiștilor». La o repede privire, azi, putem spune că *Eminescu, poet tragic* (îndeosebi), respectiv *Eminescu și mutațiile poeziei românești* au intrat în circuitul canonic, figurând între referințele manualelor și auxiliarelor. Cum au fost primite la apariție? Eufemistic spus, *cu prudență...*” (Petrescu 2009: 15). De fapt, această receptare conduce și azi la întrebări fundamentale pentru ceea ce presupune, în fond, nașterea discursului critic. Și dacă posibilitatea de a investiga un astfel de parcurs genetic al ideilor critice stă sub cheia lecturii lecturilor Ioanei Petrescu, atunci investigația în cheia *close-reading*-ului stă și ea sub semnul formelor care construiesc, pe de-o parte, demersul critic, iar, pe de altă parte, tiparul practicii textuale.

Revenind la discuția despre „cum citea Ioana Petrescu?”, se impune, așadar, examinarea la cald a unor notații în marginea lecturii. De cele mai multe ori, notațiile sunt, aflăm de la Silviu Mihăilă, construite într-o logică a explicării sensului. Schemele numeroase facilitează la rândul lor accesul nu doar la gândirea critică a cititoarei Ioana Petrescu, ci și provoacă la reflecții legate de mecanismul în care dialogul critic se construiește. De cele mai

multe ori, acest dialog se construiește într-o notă ironică. Exclamațiile, criticile sau aprecierile sunt marcate de fiecare dată de constanta grijă pe care cititoarea o oferă textului; de fapt, Silviu Mihăilă comentează astfel întregul „fenomen”: „Multe dintre volumele citite de Ioana Em. Petrescu i-au oferit șansa «provocatoare» a unor «delicii» critice (după o expresie care îi aparține) în materie de eminescologie: numeroase studii – «îmbâcșite» de mize și interpretări care nu fac obiectul cercetării științifice – «alunecă» înspre o viziune «patologică» asupra lui Eminescu, fiind rolul unor «elucbrații» critice absolut amendabile. Urmărind însemnările de pe volumele de eminescologie, deduc faptul că – nu o singură dată – Ioana Em. Petrescu identifică «indicii» textuali ai unei lipse de deontologie profesională, iar sancțiunea, în asemenea împrejurări, este drastică, pe alocuri, acidă, ironică” (Mihăilă 2016: 39). Desigur, în marginea interpretării lui Mihăilă se poate vedea deja că această lectură atentă se traduce în termenii unor comentarii ce sancționează nu doar lipsa unor mize obiective, ci și ponderea cu care se pune în funcție un discurs bazat fie pe impresionisme personale, fie pe constructe identitare generice (în lipsă de alt instrument de lucru, firește). Așadar, atât direct, cât și indirect (prin însuși exemplul personal), Ioana Em. Petrescu își expune metoda de la chiar firul textului. O lectură atentă a criticii eminesciene contemporane ei dovedește că, dincolo de abordarea științifică a criticului literar, probabil singurul instrument capabil să dezvăluie și să examineze sensurile este însuși textul. În siajul acestui demers, atât *Cursul Eminescu* (Petrescu 1991), cât și *Eminescu și mutațiile poeziei românești* (Petrescu 1998), dar și *Mihai Eminescu – poet tragic* (Petrescu 2001) se construiesc pornind de la acest model de lectură.

În urma acestor expuneri, se impune examinarea unui exemplu în ceea ce privește felul în care Ioana Em. Petrescu își construiește analiza și discursul critic într-unul din *studiile eminesciene*. Astfel, odată intrați în textul eminescian, ne aflăm în fața unui demers interpretativ sprijinit pe temele și motivele pașoptiste, care nu lasă însă pe dinafară o raportare la un cadru general al poeziei eminesciene. Exemplul vine de la interpretarea *Melancoliei*: „Melancolie ne-a dezvăluit felul cum se constituie universul eminescian, nu prin respingerea, ci prin integrarea repertoriului motivic și al structurilor modelatoare din poezia pașoptistă. Spre deosebire însă de temele și motivele – adică de materialul poetic al romanticii pașoptiste, asimilat de Eminescu, limbajul poetic devine specific eminescian în momentul în care se eliberează de modelul canonic, moștenit, al poezicității, pe care, înainte de a-l abandona, încearcă, într-o primă etapă, să-l ducă la perfecțiune” (Petrescu 2009: 213). Mai departe, de fiecare dată când Ioana Em. Petrescu pornește

demonstrația se succed planurile unei analize pornite de la mic la mare. Altfel spus, atunci când demonstrația uzează de instrumentarul interpretativ în lucrul cu textul, viziunea critică vine să suspende nivelul de suprafață al ideilor. *Studiile eminesciene* ale Ioanei Em. Petrescu configurează o metodologie mereu supusă dialogului, atunci când întregul univers eminescian se află sub auspiciile discuției despre spiritul național: „Spiritul național nu apare în opera lui Eminescu; el este un transfer german nereușit, cu o mare sărăcie de idei și de limbaj, alături de mari greșeli de rimă. Frumosul (ca la Grama) poate fi produs doar de «inspirațiunea împreună cu seninătatea minții»” (Petrescu, 2009: 398). De aici se revendică și contribuția profesoarei clujene în istoria studiilor eminesciene de după anii 70 în încercarea de a identifica felul în care analizele sale (dar și modelul dialogic) au influențat critica universitară eminesciană, în speță clujeană, debarasând figura poetului național de cea a mitului.

Examinarea atentă a dosarului de adnotări pe care îl face Silviu Mihăilă conduce astfel la distincția dintre cele două paliere pe care a mizat această încercare de a radiografia formarea discursului critic: lectura textelor eminesciene a Ioanei Em. Petrescu și lectura polemică a studiilor despre Eminescu. Profilul Ioanei Em. Petrescu ca eminescolog, dar, mai ales, ca specialist în teorie și literatură (Adamek, Bot 1981), poate funcționa ca model prin intermediul căruia se identifică punctele-cheie prin care se construiește, se argumentează și, în consecință, se validează (prin continuitatea școlii clujene de eminescologie) metoda lecturii – ne permitem formularea – „cu creionul în mână”. Altfel spus, e vorba despre recitirea studiilor eminesciene cu ajutorul instrumentelor pe care accesul la un astfel de laborator de lectură critică și de creație ni-l pune la dispoziție. Astfel, într-un peisaj al studiilor literare contemporane, care se revendică tot mai mult de la formula *distant reading*-ului, cercetarea de față a propus o lectură mai atentă (un *close-close-reading*?) a studiilor despre Eminescu din perspectiva înțelegerii algoritmului de lectură al Ioanei Em. Petrescu.

Bibliografie

- Adamek, Bot 1981: Diana Adamek, Ioana Bot (coord.), *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, Cluj-Napoca, Dacia.
- Bot 2012: Ioana Bot, *Eminescu explicat fratelui meu*, București, Art.
- Del Conte 1980: Rosa Del Conte (interviu), *Tribuna*, nr. 24, anul XXIV, 12 iunie.
- Mihăilă 2016: Silviu Mihăilă, *Ioana Em. Petrescu, citindu-l pe Eminescu. Note, arhive, documente*, Cluj-Napoca, Școala Ardeleană.
- Petrescu 1991: Ioana Em. Petrescu, *Cursul Eminescu*, Cluj-Napoca.

Petrescu 1998: Ioana Em. Petrescu, *Eminescu și mutațiile poeziei românești*, București, Viitorul Românesc.

Petrescu 2001: Ioana Em. Petrescu, *Mihai Eminescu – poet tragic*, ediția a II-a, Iași, Junimea.

Petrescu 2009: Ioana Em. Petrescu, *Studii eminescine*, ediție îngrijită de Ioana Bot și Adrian Tudurachi, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.

Rezumat: Lucrarea de față își propune să revină asupra studiilor eminesciene ale Ioanei Em. Petrescu dintr-o perspectivă de laborator de creație critică. Astfel, pornind de la volumul lui Silviu Mihăilă (*Ioana Em. Petrescu, citindu-l pe Eminescu: note, arhive, documente*, 2016) – un prim instrument al cercetării de față –, ne propunem să revenim asupra discursului critic de eminescologie clujeană. Despre cum îl citea Ioana Em. Petrescu pe Eminescu, dar și cum citea studii despre Eminescu ne dezvăluie Silviu Mihăilă, însă despre modelul construcției unei figuri tutelare în istoria literară a eminescologiei va încerca să vorbească cercetarea de față.

Cuvinte-cheie: Ioana Em. Petrescu, eminescologie, istorie literară, recitare, metode, critică literară.

Abstract: This paper aims to get back to the literary studies concerning Mihai Eminescu through Ioana Em. Petrescu's reading practice. Starting from the research of Silviu Mihăilă, *Reading Mihai Eminescu: Inside Ioana Em. Petrescu's archive, notes, memoirs* [*Ioana Em. Petrescu, citindu-l pe Eminescu: note, arhive, documente*], 2016. I attempt to discuss, firstly, the way Ioana Em. Petrescu and Silviu Mihăilă decode Eminescu's literary works. Secondly, this paper targets at emphasizing the created founding pattern in the Eminescology literary history.

Keywords: Ioana Em. Petrescu, eminescology, literary history, rereading, methodology, literary criticism.

Dimitrie Popovici și Ioana Em. Petrescu